

урбаноніми, які відображають розташування об'єктів соціальної сфери – навчальних, лікувальних, спортивних закладів: *Театральний Майдан*, *Клінічна* (з 1939 р.), *Спортивна* (з 1991 р.), *Шпитальна* (з 1867 р.), *Гімназіальна* (1867 – 1918 рр.), *Шкільна* (з 1939 р.), *Музейна* (1939 – 1991 рр.).

урбаноніми, які відображають розташування транспортних об'єктів: *Привокзальна площа* (1939 – 1991 рр.), *Привокзальний майдан* (з 1991 р.), *Деповська* (з 1939 р.), *Тролейбусна* (з 1939 р.).

урбаноніми, які відображають розташування торгових об'єктів: *Гордня* (за часів Польщі), *Городна* (з 1991 р.), *Старий ринок* (з 1991 р.), *Торговиця* (1867 – 1939 рр.).

Найбільшого поширення цей тип урбанонімів набув протягом радянського періоду історії міста, оскільки давав можливість поряд з реалізацією основного значення вносити ідеологічне маркування – прославляти людину праці.

Розвиток системи урбанонімів м. Тернополя, як і інших міст, залежить від економічних, соціальних і культурних процесів. Крім того, на систему урбанонімів, безперечно, впливають культурні традиції міста, адміністративний статус, розмір і особливості розташування. І, звичайно, на створення нових назв вплинули індивідуальні особливості тих людей, які приймали рішення про присвоєння відповідним об'єктам власних назв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Особливості становлення української урбанонімії / В. В. Лучик // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ. – Вип. 44. – С. 3–4.
2. Разумов Р. В. Система урбанонімів русского провінціального города конца XVIII – XX вв. (на прикладі городов Костромы, Рыбинска и Ярославля): автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01 / Р. В. Разумов; Ярославский гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2003. – 21 с.
3. Лучик В. В. Міські назви (урбанонімія) / В. В. Лучик // *Słowiańska onomastyka: encyklopedia*. – Т. 2. – Warszawa-Kraków, 2003. – С. 313–316.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 801.8:82:316.77

Надія Бачкур

(Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника)

ЗАМОВЧУВАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ:

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

(на матеріалі української прози початку ХХІ століття)

У статті основну увагу зосереджено на особливостях використання замовчування у різних мовленнєвих ситуаціях, зображених у художньому тексті. Проаналізовано основні складники спілкування, чинники, що зумовлюють замовчування в комунікації. Розглянуто умови, характер використання замовчування у художньому тексті початку ХХІ століття.

Ключові слова: замовчування, комунікація, адресант, адресат, імпліцитність, художній текст.

Надежда Бачкур. УМОЛЧАНИЕ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ: ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ (на материале украинской прозы начала XXI века)

В статье основное внимание сосредоточено на особенностях использования умолчания в различных речевых ситуациях, изображенных в художественном тексте. Проанализированы основные составляющие общения, факторы, обуславливающие умолчание в коммуникации. Рассмотрены условия, характер использования умолчания в художественном тексте начала XXI века.

Ключевые слова: умолчание, коммуникация, адресант, адресат, имплицитность, художественный текст.

Nadiia Bachkur. APOSIOPESIS IN A FICTION TEXT: THE PARTICULARITIES OF FUNCTIONING (on material of the Ukrainian Prose Discourse at the Beginning of the XXI Century)

The article focuses mostly on the particularities of aposiopesis functioning in the fiction. In the article the main elements of communication are analyzed. The conditions of aposiopesis functioning are characterized in the Ukrainian Prose Discourse at the Beginning of the XXI Century.

Key words: aposiopesis, communication, addresser, addressee, fiction text.

У сучасній лінгвістиці актуальними є питання, що сприяють розв'язанню проблеми «комунікація і художній текст». Її розкриття неможливе без з'ясування ролі невербальних засобів спілкування, непрямих мовленнєвих актів, до яких належить і замовчування. У лінгвістичній літературі є різні визначення замовчування, однак базовим для нашого дослідження обрано таке: «**Замовчування** – дія за значенням *замовчувати* (з певною метою приховувати, обминати мовчанкою що-небудь, не розповідати, не згадувати про когось, щось)» [16, с. 217]. Незважаючи на чималу кількість мовознавчих праць, присвячених замовчуванню (Н. Арутюнова [1], Ф. Бацевич [2], В. Богданов [4], К. Гандке [20], І. Домбська [19], М. Ефрат [21], С. Крестинський [10], С. Мелікян [12], Є. Радіонова [13], Є. Сеничкіна [15] та ін.), все ж і сьогодні окремого розгляду потребують питання, пов'язані з використанням замовчування в різних ситуаціях спілкування, розкриттям причин уживання цього мовного феномена. Розв'язання їх дасть змогу розкрити роль замовчування в комунікації, його значущість у наповнюваності контекстів, що репрезентують семантичні ситуації, пов'язані з недомовленістю, і, відповідно, декодувати причини зазначеної комунікативної поведінки мовців. Як свідчить матеріал дослідження, замовчування у спілкуванні відбиває не тільки індивідуальні інтереси мовців (*не викрити себе, зберегти таємницю, виразити компетентність / некомпетентність* та багато ін.), а й репрезентує їхній соціальний статус, суспільні особливості комунікації (*мовчання підлеглого в присутності керівника, вираження поваги до старшого* тощо). Таким чином, постає проблема поліконтекстуального використання замовчування, його поліфункціональності, що й зумовлює актуальність роботи.

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати умови використання замовчування, особливості його актуалізації у художньому тексті початку XXI століття.

Матеріалом статті послуговували прозові тексти В. Гранецької, Дари Корній, В. Лиса, Люко Дашвар, О. Слоньовської. Романи названих письменників («ТІЛЮ™»; «Зворотний бік темряви», «Зворотний бік світла», «Зозулята зими»; «Століття Якова»; «На запах м'яса»; «Дівчинка на кулі»), окрім численних літературних нагород («Коронація слова», «Книга року» за версією Бі-бі-сі, Всеукраїнський рейтинг «Книжка року», «Краща книга України»), привертають увагу різноплановістю, поліаспектністю зображених комунікативних ситуацій, у яких використовується замовчування, репрезентують широкий спектр мовної поведінки співбесідників, їх комунікативних ходів, врахування чого є важливим для розкриття особливостей уживання замовчування, декодування імпліцитної інформації, зашифрованої в тексті.

Проаналізований матеріал дав підстави виокремити три основні групи складників мовленнєвих ситуацій, пов'язаних із замовчуванням: **комунікативна мета співбесідника;**

причини використання замовчування; комунікативний статус і роль мовців. Розглянемо детальніше, у яких випадках співрозмовники використовують окреслений феномен.

Комунікативна мета замовчування – «запланований адресантом результат» [18, с. 286] (приховати щось, не викрити себе, уникнути конфлікту тощо), на який скерована обрана мовленнєва діяльність (мовчанка, пауза, ігнорування співбесідника, запитання). Так, першочерговою метою замовчування, на нашу думку, є приховування партнерами комунікації певної інформації, оскільки саме ця характеристика є базовою при визначенні дефініції замовчування, поданої вище. Наприклад:

<...> Чому він каліка? – питає гостя.

Не знаю. Я ж не тутешня.

Чому ви тут?

А ти?

Я?! – Майка кліпає повіками <...> [6, с. 46].

Наведений сегмент тексту репрезентує замовчування партнерами комунікації інформації про причину зміни свого місця проживання. Декодувати її вдається за допомогою ширшого контексту: господиня дому (адресат) замовчує те, що її син ув'язнений неподалік села, у якому вона нещодавно оселилася з тим, щоб частіше відвідувати сина. Зазначимо, що мовець досягнув комунікативної мети за допомогою ігнорування, уникнення відповіді на запитання адресанта «*Чому ви тут?*». Так, замовчування інформації представлене не мовчанкою у відповідь, а зустрічним запитанням «*А ти?*», що, у свою чергу, зумовило ще одну недомовленість (уже адресанта) у комунікативній ситуації: гостя не має наміру розповісти, що змусило її переїхати з міста в село. Таким чином, комунікативна інтенція обох співрозмовників досягнута за допомогою тактики ігнорування, використання запитання замість відповіді.

Аналізовані тексти доводять, що реалізація адресантом необхідного результату – приховування інформації – може здійснюватися тактикою недомовлення, обману і навіть брехні. Порівняймо:

*Навела красу у великій кімнатці з піччю, іконами й тапчаном, врешті наважилася в малих мотлох розібрати. А там краму, до того ніколи небаченого <...> Посуд знайшла – на півсела вистачить: миски, горщики, ложки дерев'яні й алюмінієві, три кухлі глазуровані – з одного питиме, у другий квіти навесні поставить, а третій... – **На запас!** [6, с. 69]*

Недомовлена інформація (для чого, а можливо, й кого третій кухоль) є своєрідним натяком на те, що предмет призначений все ж таки для дорогої людини мовця (коханого), а не про запас. Окреслений прийом, на нашу думку, використаний автором для збереження інтриги, мовцем – щоб не зурочити.

Порівняймо ще:

*У кабінеті – очі насторожені, питання в очах «Ну як?..» **І що ж їм збрехати?..** Всілася за стіл **мовчки**, до паперів схилилася – працює... І не відволікай її! Першим Ігор не витримав:*

Майє...Як справи?

Усе гаразд. – Знову до паперів, почервоніла.

А чого шеф викликав? – спитав Максим Пічкун.

***А-а-а... Не у справах... Питав... як здоров'я мамі... моєї. Вони...давно знайомі, – брехала поспіхом.** – Казав... Якщо треба якась допомога... [6, с. 141].*

Як бачимо, досягнення кооперативного результату (не видати інформацію, про яку начальник просив мовчати, і зробити так, щоб колеги не запідозрили обман) відбувається поетапно:

учасник комунікації намагається відвернути увагу співробітників мовчазливим виконанням своїх обов'язків. Однак обрана двічі тактика поведінки не дозволила реалізувати поставлене завдання, що змусило комуніканта змінити спосіб досягнення мети;

мовець використовує тактику брехні: комунікативний акт, хоч і представлений неправдивою інформацією, численними паузами, незнанням, що сказати, все ж репрезентує досягнення кооперативного результату – інформацію приховано.

У цьому тексті маркерами замовчування є одиниці різних мовних рівнів: фонетичного (*паузи, окремі звуки а-а-а*), лексичного (*мовчки, брехати*), синтаксичного (*обірвані речення*).

Як свідчить матеріал нашого дослідження, замовчування може реалізувати й іншу комунікативну мету учасників спілкування, зокрема уникнення конфлікту:

– <...>*Руслано, йди погрійся у холі, ми тут зараз з одним дурнем кількома фразами перекинемося. Потім поїдемо, е-е-е... додому. Ота крихітна замінка перед останнім словом не відповідає образу крутого мена. Однак, знаю, коли зачну сперечатися, то тільки погіршу справу. **Покірно киваю.** Роблю крок назад...* [9, с. 58].

У наведеному тексті замовчування одним із співрозмовників свого незадоволення тим, що говорить інший учасник комунікації, допомогло уникнути конфлікту. Так, мовець змінює одну інтенцію – порекомендувати комунікантові, як доречно висловлюватися інтелігентній людині, на іншу – перешкодити розгортанню конфлікту, щоб зберегти з адресантом дружні стосунки. Декодувати комунікативну мету адресата вдається за допомогою роздумів співрозмовника про можливі наслідки спілкування (*знаю, коли зачну сперечатися, то тільки погіршу справу*), його жестів, дій (*покірно киваю, роблю крок назад...*).

Аналізовані тексти засвідчують: під час комунікації мовці використовують замовчування не тільки для досягнення відповідної комунікативної мети, а й через певні обставини, що змушують співбесідників вдатися до мовчанки, причини, які й зумовлюють недомовленість. Матеріал дослідження дав підстави стверджувати, що найпоширенішими чинниками замовчування є: *роздуми мовців над чимось; їхній емоційний стан; комунікативний шум; згода / незгода; компетентність / некомпетентність; очікування; повага / неповага; неухважність (зосередженість на чомусь іншому); зацікавленість / байдужість; небажання продовжувати комунікацію; відчуття провини; позиція невторчання; поразка; підтримка*. Проаналізуємо найчастотніші з них.

Замовчування, зумовлене роздумами (спонтанне або навмисне, усвідомлене). Дослідниця Є. Радіонова розглядає таке замовчування, але називає цей вид його прагматичним значенням [13, с. 180]. Ми ж в основному характеризуємо роздуми як одну з важливих причин появи замовчування та засіб приховування інформації. Зазначений силенціальний ефект (термін А. Белової) [3] спричинений, на нашу думку, або розмірковуванням співрозмовника над важливими питаннями буття, або ж роздумами учасника комунікації над щойно отриманим повідомленням (така ситуація передбачає продовження розмови, дискусію, обговорення). Порівняймо:

- *Дитина від того... Пана надпоручника?*
- *Так.*
- *Ти повернешся до нього?*
- *Не.*

Яків помовчав. Хтось крутиє важезні жорна думок у його бідній голові. Бреше вона, що не знала, чи ні? Чи все ж звичайна жіноча хитрість? Якби він знав! [11, с. 126]. Очевидно, що мовчання «супроводжує» замисленість Якова, його «*важезні жорна думок*». У цій ситуації головний герой тільки мовчки може сконцентруватися на важливості отриманої інформації. Яків міркує, як йому бути далі, яке прийняти рішення, про що свідчить глибший контекст. На можливе продовження обговорення сказаного й почутого вказує лексема «*помовчав*» як репрезентант короткотривалого мовчання і подальшої комунікації співбесідників. Крім того, під недомовленістю мовця приховані негативні емоції, можливо, біль, розпач, крик. У цьому випадку мовчанка є своєрідним захистом від висловлення наболілого, експліцитного вираження своїх почуттів.

Замовчування, зумовлене емоціями. Одним із найпотужніших факторів появи замовчування в комунікації є емоційний стан мовців. Емоційно навантажене замовчування привертає до себе увагу тим, що дає змогу збагнути психологічний стан та внутрішні переживання учасників спілкування, їхнє ставлення до співбесідника, бажання чи небажання продовжувати комунікативну ситуацію. Матеріал дослідження засвідчив, що замовчування може виражати такі основні емоції, як *радість, здивування, страх, гнів, біль, любов, сором,*

страждання, хвилювання, розгубленість. Для прикладу проаналізуємо одну з комунікативних ситуацій, що репрезентує замовчування, спричинене емоцією гніву:

<...> *Криво посміхнувся. Він добре знав свою кохану. – Скільки часу ти знаєш про мою доньку, Птахо? Скільки часу, кохана? <...> Я заради тебе зрікся своїх, а ти... Ти знала і нічого мені не сказала про доньку? Ти, моя дружина, ховала від мене мою ж дитину. Скільки літ? Не мовчи, не мовчи... **Лють, образа, гнів** і майже втрачене почуття, що все ще можна виправити, <...> **стояли в очах Стриба** [7, с. 264]. У наведеному тексті гнів адресанта виражений різними лінгвальними засобами. Спочатку увагу читача привертає авторський коментар «криво посміхнувся», який одразу дає зрозуміти, що мовця переповнюють негативні емоції. Поступово напруженість співбесідника підсилюється використанням риторичних запитань із повторюваними конструкціями «скільки часу ти знаєш», займенниками «ти», наказовими формами «не мовчи» і врешті – обірваністю висловлення. Своєрідним підсумовуванням стану персонажа, його гніву, злості, образи слугують вказівки автора: «**Лють, образа, гнів <...> стояли в очах Стриба**». Таким чином, мовчання персонажа, зумовлене гнівом, з одного боку, приховує справжні батьківські почуття любові, ніжності як до дитини, так і до дружини, з іншого, можливо, – приховує ще більшу ненависть до жінки, яка не розповідала про доньку упродовж багатьох років. Як бачимо, замовчування, зумовлене емоцією гніву, за певних умов спілкування може перешкодити розвиткові комунікації у бажаному напрямку й приховати ту інформацію, яку, на думку мовця, знати іншому співрозмовникові непотрібно.*

Замовчування, спричинене комунікативним шумом. Порушення передавання інформації адресатові або її сприймання може бути зумовлене як фізичними, так і психічними чинниками. Як засвідчують аналізовані тексти, комунікативний шум (втрата голосу, кашель, погане самопочуття мовця, його емоційний стан, переривання розмови іншими співбесідниками, недотримання правил і максим спілкування) призводить до комунікативної девіації, вираженої замовчуванням. Так, мовленнєвий акт є незавершений, перлокутивний ефект не досягнутий мовцем, що може спричинити конфліктні ситуації, непорозуміння між учасниками комунікації. Порівняймо:

Мене всю обдало полум'ям: сталося те, чого я найбільше боялася! Але той чортик, який сидів десь на дні мого єства, ніяковіти не збирався, - тож я й сама незчулася, як, плачучи, крикнула вчительці просто в очі:

А ви – злодійка! І брехуха! Зло...! – і далі вже не договорила, бо Ірина Володимирівна навідмаш уперіщила мене по обличчю й, ухопивши за волосся на потилиці, стала щосили товкти головою до стіни [17, с. 144].

Як бачимо, адресант й адресат, по-перше, не дотримуються основних принципів спілкування, зокрема ввічливості й тактовності, оскільки під час комунікації *учителя – учня* ні в якому разі неприпустимі побиття (*Ірина Володимирівна навідмаш уперіщила мене по обличчю й, ухопивши за волосся на потилиці, стала щосили товкти головою до стіни*), образи (*А ви – злодійка! І брехуха!*) тощо. По-друге, як свідчить ширший контекст, учителем було порушено й інші максими кооперації, зокрема якість повідомлення, що «потребує правдивості, щирості й обізнаності мовця» [14, с. 375]. Усе це викликало відповідну реакцію в адресата (дитини, яка не звикла до обману) – образу вчителя як захист. Однак створення конфліктної ситуації відбувається через некомпетентність педагога, вчинок якого не тільки спричинив невдачу комунікативного акту, а й змусив співбесідника замовчати й недовомити про свої почуття, що може завдати глибоку психологічну травму учневі та стати бар'єром у подальших комунікаціях з учителями. У такому випадку партнерам комунікації варто було б обмінятися інформацією в повному обсязі з метою з'ясування стосунків і досягнення кооперативного результату.

Замовчування як знак вираження згоди / незгоди. Як не дивно, під час комунікації замовчування іноді виступає амбівалентним феноменом, виражаючи в одному комунікативному акті згоду, в іншому – незгоду і навіть протест. Цю думку підтверджує й матеріал нашого дослідження. Порівняймо:

<...> *Лишень справжні, тобто сильні духом, не піддаються. Чи ти волієш їсти хліб з куколем всередині? Але давай нашу розмову перенесемо на потім, бо вона може стати*

безкінечною. Зрештою, нас уже зачекалися. <...> *Мальва на знак згоди хитнула головою. Чи змогла б вона подолати всі свої спокуси, якби її припнули до стіни та перетворили на прокляту?* [8, с. 49].

Зазначений текст репрезентує згоду мовця продовжити комунікацію пізніше, оскільки учасники спілкування розуміють, що через брак часу (саме в цей момент) їм не вдасться з'ясувати важливі для обох питання. Маркером порозуміння виступає не тільки мовчанка, а й підсилювальний жест на позначення згоди – кивок голови. Однак, як буде відбуватися подальше спілкування – невідомо, оскільки мовець погодився тільки перенести комунікацію на потім, а це ще не означає згоду зі сказаним.

Замовчування може бути спричинене й незгодою адресата:

– <...> *Ця річка не дуже добре впливає на тих, хто надто довго біля неї перебуває. Тому не комизься, дитинко, ходімо.*

– *Не-а! І з місця не зрушу. Я чекаю від тебе обіцянки не ображати смертних та Птахи.*

Стрибог заперечно похитав головою [8, с. 22].

Як бачимо, підтвердженням незгоди мовця є заперечний кивок головою і мовчанка, з якої декодуємо різні імпліцитні значення:

адресат відмовляється давати обіцянку не ображати інших, тому що сам належить до представників «зворотного боку світла», завдання яких перешкоджати світлим і смертним. Так, мовець вимагає від співрозмовника протилежного його життєвій позиції, що змушує не погодитися з почутим;

партнер комунікації не хоче виражати згоду й давати відповідну обіцянку, тому що замовчує перед співрозмовником і самим собою справжні почуття до Птахи – щире кохання.

Як бачимо, приховування мовцями важливої інформації спричинює незгоду між комунікантами, що іноді може призвести й до конфліктної ситуації.

Замовчування, зумовлене компетентністю / некомпетентністю персонажів.

Аналізовані тексти свідчать, що замовчування в комунікації може бути спричинене незнанням мовців, що сказати або як сказати, їхньою обізнаністю чи необізнаністю в певних питаннях. Порівняймо:

– <...> *Може, тому і ти досі живий, і цей світ, хай мертвий, але за тисячу літ досі не перетворився на порох. Щось той мертвий світ вкупі досі тримає. Може, це ти.*

– *Що? Тисячу літ? Але ж мені тільки вісімнадцять.*

– *Так, час у цьому світі тече геть по-іншому.*

– *Тобто цей світ, пані Птахо, має досі шанс? – запитував, не вірячи сам собі. Птаха не відповіла...* [8, с. 107].

У цьому фрагменті тексту некомпетентність одного з учасників спілкування супроводжується мовчанкою. Однак некомпетентність мовця полягає не в поганій обізнаності з предметом обговорення, а в незнанні, як саме повідомити адресата про те, що світ приречений на загибель. Таким чином, співрозмовник переслідує відповідну комунікативну мету (приховати правдиву інформацію) і реалізує її за допомогою замовчування як вияву некомпетентності.

Замовчування, зумовлене очікуванням (відповіді, реакції, запитання). У художньому тексті такий комунікативний акт маркований лексемами і словосполученнями: *чекати, чекати відповіді, пауза*; питальними й окличними реченнями: *Ну? Говори!* Однак пауза мовців іноді виражає не просто очікування на відповідь, а й імплікує важливу інформацію для досягнення кооперативного результату між учасниками спілкування, розуміння реципієнтом комунікативної поведінки співбесідників. Наприклад: *Ти його досі кохаєш! Так? – Посолонь взяв за руку Птахи. Він чи то запитував, чи то стверджував. <...> Птаха ковтнула слину. <...> Учитель чекав. Він чекав відповіді. Але що вона могла відповісти? Що любов буває різною – до людей, до ближнього, до світу, до дитини, до землі, до неба... А кохання? Кохання буває тільки одним-єдиним, назавжди* [8, с. 53]. Так, адресант очікує на відповідь співбесідника, яку й сам уже передбачив. Для адресата це запитання виявилось складним, оскільки передбачає відверту відповідь, по-перше, для самого себе, по-друге, для адресанта. Як

бачимо, за мовчанкою і чеканням приховано важливу інформацію для розуміння ставлення персонажів один до одного, їхніх почуттів.

Проаналізовані тексти дають підстави стверджувати, що замовчування може бути спричинене різними факторами, окресленими вище, а також комунікативним статусом і роллю мовців. Під час комунікації замовчування може виникати відповідно до того, який вік мовців (*дитина-дорослий*), їхній соціальний статус (*керівник-підлеглий*). Як засвідчують тексти, дитина в присутності дорослих зазвичай мовчить, оскільки відчуває повагу, провину, страх тощо. Іноді мовчанка дітей приховує якийсь поганий вчинок, непослух перед батьками, вчителями, старшими:

<...> Аж тут двері розчинилися і до класу влетіла розлючена Марія Степанівна. Вона витягла мене з-за парти і навіть не промовила, а прошипіла – така була сердита:

*– Понятовська! Навіщо ти це вчинила? Я тебе питаю, зробила це навіщо?! Ти чуєш мене, га?! Я ж **затято мовчала**, уже збагнувши, що накоїла: замкнула вчительку у виходку! Ніхто більше у класі не розумів, що відбувається. Про причину гніву Марії Степанівни знали тільки я і вона [17, с. 72].* У цьому тексті мовчанка учениці-першокласниці, з одного боку, репрезентує відчуття провини, сорому за свій необдуманий вчинок, з іншого – не розкриває перед учнями класу причини зазначеної поведінки учителя. Так, своєю мовчазною поведінкою, можливо, й необдуманною, неспланованою, дитина реалізує дві дії – отримує пробачення учителя та не осоромлює себе перед усім класом (витівка залишилася в таємниці).

У комунікації важливе значення має також статус «*керівник – підлеглий*», який може спричинити замовчування певної інформації, ставлення один одного та ін. Іноді в мовчанні підлеглого простежується різне ставлення до керівника, зокрема повага / неповага, страх, невдоволення чимось. У такому випадку мовленнєвий акт замовчування може репрезентувати й комунікативну мету підлеглого – не викрити себе, не розсердити керівника, тобто мовець, нижчий за соціальним статусом, різними способами, зокрема й замовчуванням, намагається покращити, принаймні, не погіршити своє становище. Порівняймо:

*Морок сердито блискає очима, тоді з усієї сили генає рукою по столу так, що чаші з вином перевертаються. **Тиша мертва. Усі мовчать**, перелякано втуплюючись хто в підлогу, хто в стелю, хто в дзеркала. **Коли Морок сердиться, краще мовчати** [8, с. 63].*

Як бачимо, мовчанка усіх співрозмовників-підлеглих, по-перше, виражає страх, боязкість перед керівником; по-друге, обрана ними тактика допоможе налагодити комунікацію і продовжити її у спокійнішому тоні. Декодування аналізованого емоційного стану мовців підсилюється синтаксичними одиницями «*тиша мертва*», «*усі мовчать, перелякано втуплюючись <...>*», а вибір комунікативної тактики підтверджується реченням «*коли Морок сердиться, краще мовчати*».

Таким чином, українські художні тексти початку XXI століття репрезентують різні ситуації, у яких використовується замовчування, його особливості, чинники, що зумовлюють аналізований мовленнєвий акт. Матеріал нашого дослідження дав підстави розкрити мету спілкування мовців, виражену замовчуванням, умови його вживання, вплив комунікативного статусу співбесідників на використання замовчування. Замовчування як мовленнєвий акт може виражати *комунікативні стратегії й тактики співрозмовників (не викрити себе, зберегти таємницю, уникнути конфлікту), роздуми, емоційний стан мовців, згоду / незгоду, компетентність / некомпетентність персонажів, повагу / неповагу, зацікавленість / байдужість, стосунки дитини – дорослого, керівника – підлеглого*. Отже, замовчування в комунікації характеризується як амбівалентне явище, репрезентує імпліцитні наміри мовців, які вдається декодувати за допомогою одиниць різних мовних рівнів, тим самим створює для реципієнта додатковий пласт розуміння художнього тексту й можливість власної інтерпретації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Молчание: контексты употребления / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 106-117.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1997. – 307 с.
4. Богданов В. В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении / В. В. Богданов // Языковое общение: Единицы и регулятивы: межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1987. – С. 18-25.
5. Гранецька В. Л. ТІЛО™: роман / Вікторія Гранецька. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с.
6. Дашвар Люко. На запах м'яса: роман / Люко Дашвар. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
7. Корній Д. Зворотний бік світла: роман / Дара Корній. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с.
8. Корній Д. Зворотний бік темряви: роман / Дара Корній. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с.
9. Корній Д. Зозуля та зими: роман / Дара Корній, Тала Владмирова. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
10. Крестинский С. В. Коммуникативная нагрузка молчания в диалоге / С. В. Крестинский // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1989. – С. 92–97.
11. Лис В. С. Століття Якова / В. С. Лис. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 240 с.
12. Меликян С. В. Функции молчания в коммуникативном поведении человека / С. В. Меликян // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. – Красноярск-Ачинск, 1998 – № 3 – С. 36–39.
13. Радионова Е. С. Семантика и прагматика молчания / Е. С. Радионова // Язык. Человек. Картина мира: Материалы Всерос. науч. конференции. Омск, 2000. – Ч. 1. – С. 179–182.
14. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – 844 с.
15. Сенічкина Е. П. Семантика умолчання и средства ее выражения в русском языке : [монографія] / Сенічкина Е. П. – М. : МГО, 2002. – 307 с.
16. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 217.
17. Слоньовська О. Дівчинка на кулі: роман / Ольга Слоньовська. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 400 с.
18. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.
19. Dąbska I. O funkcjach semiotycznych milczenia / I. Dąbska // Studia Semiotyczne II, 1971. – S. 77–88.
20. Handke K. Milczymy mówiąc / K. Handke (red.) // Semantyka milczenia 2. – Warszawa, 2002. – S. 217–222.
21. Michal Ephratt. The functions of silence / Michal Ephratt // Journal of Pragmatics. – 2008. Vol. 40. – P. 1909–1938.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.